

TÜRKİYE'DE YEREL YÖNETİMLERİN KAMUOYU DENETİMİNDE ETKİNLİK SORUNU

Feyzullah ÜNAL¹
Feride EFE²

Öz

Günümüzde kitle iletişim araçlarının yaygınlaşması ve gelişimi, baskı gruplarının görece bir şekilde etkinlik göstermesiyle birlikte kamuoyu sesini daha etkin bir şekilde duyurabilir hale gelmiştir. Fakat kamuoyunun etkinliğini yerel yönetimlerin denetiminde istenildiği düzeyde görememekteyiz. Bu çalışmanın amacı, kamuoyunun yerel yönetimleri etkin olarak denetlemesinin önündeki engelleri tespit etmek ve ortaya çıkan sorunlara çözüm önerileri sunmaktır. Çalışmada öncelikle, yerel yönetimlerin denetim şekillerinden biri olan kamuoyu denetimi ve etkinliği sorunu, kamuoyunun tanımı ve tarihsel gelişimi incelenerek okuyucunun konuyu daha sağlam temellerde anlaması amaçlanmıştır. Daha sonra, siyasal sistemlerde kamuoyunun oluşumu, kamuoyunun oluşmasında etkili olan etmenler, kamuoyu denetiminin etkinliğini sağlayan koşullar ve yerel yönetimlerde kamuoyu denetiminin etkinliği tartışılmıştır. Çalışmada derleme yöntemi ile alandaki literatür taranmış ve çalışmanın bulgularının sonucu olarak, Türkiye'de yerel yönetimlerde yaygın, gelişmiş bir kamuoyu denetim mekanizması olmadığı, halkın yerel yönetimlerin karar mekanizmalarına katılımının düşük, katılım sağlansa bile kararları nihai yönetenlerin vermesi ile etkinliğinin düşük olduğu görülmektedir. Bu durumun temel çözümlerinden birisi olarak, yerel halkın siyasal kültür, eğitim ve siyasal bilincinin yasal ve kurumsal düzenlemelerle artırılması gerektiği sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar kelimeler: Denetim, Yerel yönetimler, Etkinlik, Kamuoyu denetimi.

Jel Kodları : H70, M42, H83

EVENTS THE PROBLEM OF PUBLIC INSPECTION OF LOCAL GOVERNMENTS IN TURKEY

Abstract

Today, the spread and development of the mass media has become more effective in public opinion, as the pressure groups have been relatively active. But we can not see the effectiveness of the public at the level desired by the local authorities. The aim of this study is to identify the obstacles in front of the effective control of the local authorities by the public and to propose solutions to the emerging problems. In the study, firstly, the problem of public inspection and efficiency, which is one of the forms of auditing of local governments, is aimed at understanding the definition and historical development of the public and understanding the readers in more robust bases. Subsequently, the formation of public opinion in political systems, the factors influencing the formation of public opinion, the conditions ensuring the effectiveness of public scrutiny, and the effectiveness of public scrutiny in local governments are discussed. As a result of the compilation method of the literature scanned and work in with the findings in this study, prevalent in local government in Turkey, an improved public whether the control mechanisms, low public participation in decisions of local governance mechanisms, decisions even if a contribution is seen to be low in activity with the issuance of the final govern. As one of the main solutions of this situation, it has been reached that the political culture, education and political consciousness of the local people should be increased by legal and institutional arrangements.

Key words: Audit, Local Governments, Activity, Public Opinion Inspection.

Jel Codes: H70, M42, H83

¹ Doç.Dr. Kütahya Dumlupınar Üniv. İİBF Kamu Yönetimi Bölümü, feyzullah.unal@dpu.edu.tr

² Yüksek Lisans Öğrencisi, Kütahya Dumlupınar Üniv. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kamu Yönetimi, ferideefe100@gmail.com

Giriş

Kamuoyu kavramı, doğduğu günden beri gerek siyaset bilimi gerekse de toplum bilimlerinin üzerinde durduğu bir kavram olmuştur. Bu kavramın doğuşu ise örgütlü insan topluluklarının ve kamusal bir otoritenin varlığı kadar eskidir. Fakat bu kavramın bilimsel olarak incelenmesi 20. Yüzyılı bulmuştur.

Birçok düşünür kamuoyu sözcüğünün tarihsel kökenlerini antik çağa kadar götürmektedir. Antik Yunan ve Romalı düşünürler bugünkü anlamda olmasa da benzer anlama gelebilecek deyimler kullanmışlardır (Bektaş, 1996, s. 13). Bu dönemde günümüzde olduğu gibi kamuoyunun beklentileri üzerinde çalışıp, bunlara önem vermişlerdir. Her toplumda var olduğuna inanılan, efkârı umumiye yani kamuoyu kavramı bugünkü anlamına tam olarak benzemese de varolmuştur. Özel sohbet odaları ve toplumda belli bir yeri olan önder kişilerin konuşmaları belirli sorunlar karşısında olaylara yön vermiştir.

Dinçkol’un da ifade ettiği gibi *“bugünkü anlamıyla kamuoyu kavramı çağdaş demokrasilerin ortaya çıkışına paralel bir gelişme göstermiştir ve 19. Yüzyıldan itibaren de sistematik şekilde inceleme konusu olmuştur”* (Dinçkol, 2006, s. 51). Bir toplumda kamuoyunun oluşmasında başta aile, okul, içinde bulunulan çevre, örgütler, kitle iletişim araçları etkili olmaktadır. Bunların yanında bir ülkenin siyasal sistemi de kamuoyunun oluşumunu etkilemektedir. Totaliter sistemlerde toplum siyasetleştirilmekte, özel yaşam alanları dahil her alana devlet müdahalede bulunmaktadır. Totaliter sistemlerde demokrasinin gereklerinden olan çok sesliliğe de izin verilmemektedir. Bu sistemlerde resmi bir ideolojinin varlığı ve bu ideolojinin hiç bir şekilde eleştirilmemesi, tartışılmaması ve karşı çıkılmaması temel esastır. Böyle bir siyasal düzende, kitle iletişim araçları da devletin güdümünde olmakta ve devlet kamuoyunun da tutum ve kanaatlarını kendi istediği yönde oluşmasını sağlamaktadır.

Dinçkol’un da belirttiği üzere; *“Çoğulcu, özgürlükçü, demokratik toplumlarda totaliter (tekilci) sistemlerden farklı olarak kamuoyu, yönetici kadronun etkisinde kalmaksızın kendi doğal oluşumuyla ortaya çıkmaktadır”* (Dinçkol, 2006, s. 60).

Kamuoyunun oluşmasında günümüzde etkili olan araçlardan birisi kitle iletişim araçlarıdır. Kamuoyunun oluşmasında ve denetiminde, kitle iletişim araçlarının etkin olması bunların ne ölçüde amacına uygun olarak kullanılabilir olduğuna ve kamuoyunun düşüncesini ne ölçüde doğru yansıttığına bağlıdır. Fakat kitle iletişim araçlarının belirli bir yönetsel ve ekonomik gücün/ güçlerin elinde olması onu kamuoyu denetim aracı olmaktan çıkartıp, sadece belirli bir azınlığın, zümrenin denetim aracı haline getirerek etkinliğini sağlayamamasına neden olabilmektedir.

Kamuoyunun oluşmasında bir toplumdaki kanaat önderleride önemli bir etkidir. Yavuz ve Kaynar’ın da belirttiği gibi; *“Kanaat önderleri, buldukları toplum içerisinde sevilen, sayılan, kabul gören diğer bireylerin tutumlarını ve davranışlarını rahat bir şekilde etkileyip yönlendiren kişilerdir”* (Yavuz & Kaynar, 2015, s. 187).

Günümüzde hala geleneksel yapısı bozulmamış toplumlarda kanaat önderlerinin etkinliği devam etmektedir.

Özellikle bu etkinin, Güney Doğu Anadolu ve Doğu Anadolu Bölgeleri gibi bölgelerde aşiret lideri denilen ve özellikle kendi aşiret ve toplumlarında sevilen, saygı duyulan kişiler tarafından hala etkin bir şekilde sürdürülmekte olduğu görülmektedir.

Kamuoyunun oluşmasında diğer önemli bir nokta ise yönetimin açıklığıdır. Yönetimin açıklığı ile anlatılmak istenen yönetenlerin, yönetilenler eliyle denetlenmesidir. Açıklığın bir çok çeşidi bulunmaktadır. Fakat bunların kamuoyu denetimi açısından en önemlisi, her türlü resmi bilgi ve belgeye ulaşabilme hakkını kamuoyunun elinde bulundurmasıdır. Bilgi edinmenin sınırlarını

belirleyen ise yasalardır. Yerel yönetimlerin eylem ve işlerini halka dönük, şeffaf, denetime açık, çalışmalarda bütünlük sağlayan ve işlerliği olan sağlıklı ve etkin sisteme temel oluşturabilecek yeterli yasal ve yönetsel düzenlemelerde eksiklikler mevcuttur.

1. Kamuoyu Kavramının Ortaya Çıkışı ve Tanımı

En ilkel toplumlarda dahi kamuoyunun varlığından söz edilebilir. Kamuoyu kavramı Latince'de ki "publicus" ve "opinion" sözcüklerinden türetilerek batı dillerine geçmiş ve İngilizcede "public opinion" sözcükleri ile ifade edilen bir kavramdır (Atabek, 2002, s. 223). Batılı ülkelerden dilimize geçen bu kavram Türkçede ise halkın görüşü, halk düzeyinde oluşan düşünce, efkar-ı umumiye, kamu efkârı gibi kavramlarla kullanılmaktaydı. (Yıldız, 2011, s. 1).

Kamuoyu kavramı ilk kez halkın düşüncesi anlamında 1741 yılında İngilizler kullanmış ve hükümetin görüşlerini geçerli ve önemli olduğunu düşündüğü belli bir gruba ait belirli görüşler olarak tanımlanmıştır. Fransa da ise 1774 yılında J. J. Rousseau tarafından "toplumun tavrı" ya da "genel irade" anlamında kapsamlı bir şekilde kamuoyu tanımlanmıştır ve hatta bu kavram olarak ortaya çıkmadan bu deyimler toplumda aynı anlama gelecek şekilde kullanılmıştır. Rousseau'ya göre kamuoyu bir yargı merci olduğu için kamuoyu tarafından kınanmaktan kaçınmak ve olumsuz "kanaat, düşünce" oluşturmamak gerekirdi. Sartori'ninde belirttiği gibi; "Eğer bu önceki kavramların hepsi aynı şeyi anlatmış olsalardı, o zaman "kamuoyu" kavramını uydurmaya pek gerek kalmayacaktı" (Sartori, 1996, s. 96). Zaten kamuoyu kavramı dönem itibari ile aynı olsa idi genel irade, halkın düşüncesi vb. kavramlarla ifade edilirdi. Bazı yazarlar göre, kamuoyu kavramını temel anayasalarla karşılaştırarak kamuoyunun, devletin yasaları etkinliğini yitirse bile halk var olduğu sürece var olacağı düşüncesi vardır.

Bu konuyu Neumann şu şekilde ifade etmektedir;

"Devletin temel yasalarını, kamu hukuku, medeni hukuk ve ceza hukuku olarak üçe ayırır: bu yasaların yananında hepsinden de önemli dördüncü bir yasa vardır. Bu yasa vatandaşın yüreğine kazınan, devletin anayasasının çekirdek kısmını oluşturan yasalardır. Bu yasalar gündün güne toplumlarda güçlenir diğer yasaların etkinliği olamasa bile bu yasaların etkisi, gücü devam eder.

Burada bahsedilen, gelenekler, örf ve adetler ve hepsinden de önemlisi bütün siyasi başarılar ona bağlı olduğu halde devlet adamlarının pek fark etmediği, devletin varlığının bir bölümünü oluşturan kamuoyu" (Neuman, 1998, s. 104) olarak belirtir.

Bu gelişmelerle beraber kamuoyu kavramı aslında 20. Yüzyılın başından itibaren bilim adamlarının üzerine eğildiği, incelediği bir konu olmuştur. Bunun nedeni ise 18. ve 19. Yüzyıllarında sanayileşmeyle yeni üretim biçimlerinin ortaya çıkışı, toplum hayatında meydana getirdiği değişikliklerle birlikte şehirleşme, demokratikleşme, kitle iletişimin yaygınlık kazanması, okur-yazarlık oranında artışlar çağdaş anlamda kamuoyu kavramını geliştiren etmenler olmuştur (Atabek, 2002, s. 204).

Kamuoyu kavramının günümüzdeki genel tanımlaması ise "halkı ilgilendiren bir mesele hakkında belli bir zamanda ki genel yargı yahut ortak kanaattir" (Daver, 1993, s. 251). Bu tanımlamadan hareketle şu soru akla gelir: Bu gruplar içinde ortak kanaat nasıl oluşur ? Diğer bir deyişle kamuoyunun belirlenmesinde başlıca rol oynayan faktör ya da faktörler nelerdir? Kapani, bu konuda iki önemli unsurun rol oynadığını söyler;

"Bunlardan birincisi çoğunluk faktörü yani bir bakıma kamuoyu çoğunluğun kanaatidir. Ancak bunu her zaman ileri sürmek ve gerekli bir şart olarak kabul etmek mümkün değildir. Diğer ikinci unsur vardır ki diğerlerinden daha baskın, yoğunluk ya da etkinlik unsurudur. Belli bir konuda "ortak kanaat" in belirlenmesinde kanaatin derinliği kadar, onun yayılmasında gösterilen çabanın yoğunluğu 'da önemli rol oynar. Şu durumda kamuoyu kendisini etkin bir şekilde duyuran kanaattir diyebiliriz"

(Kapani, 2011, s.162). Lowell ise, kamuoyunu kısaca halkın sesi olarak tanımlamıştır(Lowell, 1913, s.3).

Sartori, kamuoyu nedir? Sorusunun cevabını (a) seçkinler yani elitler düzeyinde var olan kanaatler; (b) halk düzeyinde oluşan kanaatler; (c) son olarak baskı grupları düzeyde oluşan gruplar olarak tanımlar (Sartori, 1996: 102). Bir gruba ait kanaatin, görüşün kamuoyu görüşü olarak değerlendirilebilmesi için sahip olması gereken birtakım koşullar vardır. Bunlar:

- 1-Kamuoyunun tümünü ilgilendiren bir sorun olmalı
- 2-Gruptaki kişiler birbirleriyle sorunla ilgili iletişimde olmalı
- 3-Tek tek bireyleri değil grubun, ortak fikri ya da kanaati olmalı
- 4-Dile getirilen fikirler ya da kanaatler karar verme mekanizmalarını harekete geçirme isteği olmalı ya da etkin bir şekilde harekete geçirmelidir.

Kamuoyu kavramını sadece yukarıdaki koşullarla algılayamayız. Çünkü bireylerin belirli konularda görüşlerinin oluşmasında, kişisel özelliklerden tutalım toplumun siyasal kültürü, yönetim biçimi, çevre unsurlarına kadar birçok etken belirleyici olmaktadır. Bütün bu açıklamalardan hareketle her toplumda kamuoyu var mıdır? Sorusu akla gelmektedir.

Bunun cevabı şunlardır:

- 1-Geleneksel toplumlarda bugünkü anlamıyla etkin kullanılan kamuoyunun varlığından söz edemeyiz.
- 2- Diktatörlük ve totaliter rejimlerde kamuoyu daha çok güdümlüdür yani iktidarın kontrolü altındadır.
- 3- Politika ile ilgilenmeyen ya da az ilgilenen toplumlarda kamuoyu etkisini az duyurur.
- 4-Demokratik rejimlerde de kamuoyu tek merkezden değil çok merkezden yapılıdır. Toplumun hareket özgürlüğü, düşünce serbestisi vardır (Daver, 1993, 253).

2.Siyasal Sistemler ve Kamuoyu

Bir ülkenin siyasal sistemi o ülkenin oluşacak ya da oluşmuş olan kamuoyu hakkında bir kanaat oluşturmaktadır. Bu oluşacak ya da oluşturulacak kamuoyu da yürütülecek ya da yürütülen kamuoyu denetiminin etkinliğini belirlemektedir. Siyasal sistem, siyasal ortam, siyasal kültür ve toplumsal yapı, belirli bir tutum ve kanaatin oluşumunu etkileme gücüne sahip olduğu için kamuoyunun oluşmasına zemin hazırlamaktadır. Dinçkolunda belirttiği gibi; “*Siyasal sistemin farklılığı, kamuoyunun derecesinin ve etki alanının farklılaşmasına sebep olur*”(Dinçkol, 2006, s. 57). Bir ülkede kamuoyunun gelişmesini sadece siyasal sistemler etki etmez ve belirlemez, o ülkenin siyasal kültürü, ekonomik yapısı, gelişmişlik düzeyi gibi bir çok etken de belirleyici olmaktadır.

2.1.Totaliter Sistemler ve Kamuoyu

Tek yapılı bir toplum oluşturma çabası içerisinde olan totaliter sistemlerle, demokratik çoğulcu siyasal sistemler arasında hiç kuşkusuz farklılıklar mevcuttur. Totaliter sistem denilen siyasal sistemde, resmi ideoloji olarak marksist ideoloji ve bütüncül bir dünya görüşü hakimdir. Totaliter sistemde tek kabul edilmeyen, resmi idolojinin tartışılması, eleştirilmesi ya da karşı çıkılmasıdır. Öztekinin’de ifade ettiği gibi;

“ *bu tür totaliter sistemlerde kitle iletişim araçları dediğimiz radyo, televizyon ve öteki basın yayın organları devlet tekeli ve kontrolünde olduğu için ,kamuoyunun oluşturulması, yönlendirilmesi, toplumun bilgilendirilmesi, ve toplumun bilinçlendirilmesi hep tek yönlü olur*” (Öztekin, 2010, s.134).

Bu görüşlerin incelenmesiyle totaliter siyasal sistemlerde kamuoyu hiç yokta denilemez. Totaliter sistemlerin çoğunluğunda iki kamuoyunun varlığından söz edilir. Bunlardan birincisi, açıkça ifade

edilen “resmi” kamuoyu, diğeri ise fısıltı halinde gelişen, “su altında” oluşan kamuoyudur (Kapani, 2011: 169). Totaliter sistem de doğal olarak halkın çok sesliliğine izin verilmez. Bu siyasal sistemde yönetim doğal olarak kitle iletişim araçlarına, sosyal ve ekonomik örgütlerin çoğunluğuna ya da tümüne hakim olarak istediği gibi kamuoyunu şekillendirebilir.

2.2. Demokratik Sistemler ve Kamuoyu

Kamuoyunun oluşumu ve yapısı ile siyasal istemler arasında yakın bağlantılar bulunmaktadır. Demokratik sistemler, bu yönü ile serbest bir kamuoyu oluşumuna sahip olmaktadır. Demokratik sistemlerde herkes özgür ve eşit bir şekilde kamuoyunun oluşumuna katılabilir. Fakat bu özgürlük ve eşitlik çoğu zaman teorik bir çerçevede kalmaktadır. Çünkü herkes bir yapı içine katılımı sağlayacak maddi ya da manevi güce sahip olmaya bilir. Atabek’ in ifade ettiği gibi, “*demokratik rejimlerde rızanın baskıya başvurulmadan kazanılması ancak yönetenler ve yönetilenler arasındaki iletişim kanallarının açık olmasına bağlıdır*” (Atabek, 2002, s. 232).

Demokratik rejimlerde halk yönetenleri düzenli aralıklarla yapılan seçimlerle denetler. Zaten kamuoyunun kanaatide bu seçimler sonucunda belirlenir. Seçimden önce duyulan sesler küçük bir grubun ya da azınlığın sesi iken seçimler çoğunluğun sesidir. Seçimlerle yapılan denetimde medyanın etkisi büyük olsa da tek başına yeterli değildir. Bunun yanında baskı grupları ve kanaat önderlerinin de etkisiyle oluşan kamuoyu etkin rol oynamaktadır.

Demokratik siyasal sistemlerde siyasal iktidarlar kamuoyunun oluşumuna büyük önem verir ve özgür, eşit şekilde serbest bir ortamda kurulmasını destekler. Kamuoyu denetiminde kamuoyu, gücünün farkındadır. Çünkü seçimle iş başına gelen karar organlarının denetiminde kendisini oy olarak gösteren ve herhangi bir yasal yaptırım olmayan bu denetim şekli, kamuoyunun elindeki önemli bir koz “oy” olarak belirlemektedir (Ekici ve Toker, 2005, s. 23).

3. Kamuoyunun Oluşmasında Etkili Olan Etmenler

Kamuoyunun oluşmasında ve yönetimi etkin bir şekilde denetleyebilmesinde etkili olan etmenleri psikolojik etmenler ve kamuoyunun oluşmasında etkili olan kurumlar olarak gruplandırabiliriz. Ülkeden ülkeye farklı boyutlar taşısaya da genellikle psikolojik etmenler ve kurumlar kamuoyunun oluşmasında ve yönetimi denetleyebilmesinde etkili olan belirleyici unsurlar olmaktadır.

3.1. Kamuoyunun Oluşmasında Etkili Olan Psikolojik Etmenler

Kamuoyunun oluşmasında etkili olan psikolojik faktörler, tutumlar ve kanaatler olarak sayılabilir. Tutumlar ve kanaatler birbirleriyle etkileşim içindedir. Bir konu, sorun, olgu veya olay karşısında önce tutumlar belirlenmekte daha sonra tutumlarla birlikte kanaatler oluşmaktadır.

3.1.1. Tutumlar

Tutumlar, kamuoyunun oluşmasında önemli bir role sahiptir. Belirli olaylar, konular karşısında bireylerin takındıkları olumlu ya da olumsuz tavırlar tutumları belirler. Tutumlar, bir sembolün, bir nesnenin veya çevresindeki dünyanın bir yönünün bireylerce elverişli veya elverişsiz bir biçimde değerlendirilmesi eğilimi olarak tanımlanmaktadır (Bektaş, 1996, s. 73). Kişilerin tutumları gözle görülemez fakat ölçülebilir niteliktedir. Genellikle tutumlar bireylerde erken yaşlarda edinilir, zamanla edinilen yeni bilgi ve deneyimlerle birlikte değişikliğe uğrayabilir.

Temizel’e göre tutumlar, “*bireyin toplumun diğer bireyleri ile olan ilişkilerini kolaylaştırabildiği gibi güç bir duruma da getirebilir. Aynı tutuma sahip olan bireyler arasında birlik, beraberlik olmasına rağmen kendileri ile aynı tutuma sahip olmayan bireyleri dışlama eğilimindedirler*” (Temizel, 2000, s. 2000). Tutumlar bireylerin bir gruba aidiyet duygusu beslemesinin ilk aşamasıdır. Bu nedenle aynı tutuma sahip olmayan bireylerin seslerini duyurmayacak ya da kendi tutumuna sahip bireylerle seslerini duyuracaklardır.

3.1.2.Kanaatler

Kamuoyunun oluşmasında diğer önemli bir etken, kanaatlerdir. Kanaat ve tutumlar toplumda çoğu zaman karıştırılır. Fakat ikisi arasında bazı farklılıklar söz konusudur. Kanaatler tutumların sözlü bir şekilde açığa çıkmasıdır. Tutumlar gözle görülmez fakat ölçülebilir, bu aşamada ölçülen bireylerin kanaatleridir. Örneğin X kişisi A partisine oy verir çünkü onun favorisi A partisidir veya A partisinin olumlu bir özelliğinden dolayı olumlu bir kanaat sahibidir. Bazen A partisine neden oy verdiğini bile açıklayamaz. Çünkü onun hakkında basma kalıp fikirlere sahiptir (Bektaş, 1996, s. 73-74).

3.2.Kamuoyunun Oluşmasında Etkili Olan Kurumlar

Kamuoyunun oluşmasında sadece tutumlar ve kanaatler etkili değildir. Bunların dışında bireylerin bir olay ve durum karşısında tutum ve kanaatlerinin oluşmasında etkili olan çevresel faktörler ve kurumlar vardır.

3.2.1.Baskı Grupları

Baskı grupları kamuoyu oluşumunda ve denetlenmesinde önemli bir araçtır. Kapani baskı gruplarını; “*ortak menfaatler etrafında birleşen ve bunları gerçekleştirmek amacıyla siyasi otoriteler üzerinde etki yapmaya çalışan örgütlenmiş gruplar olarak tanımlar*” (Kapani, 2011, s. 212). Baskı grupları yerel yönetimleri doğrudan veya dolaylı olarak baskı altında tutarak alınacak kararları etkilemeye çalışırlar.

Baskı grupları, kendi üyelerinin yerel yönetimlere seçilmelerine destek oldukları gibi, kendi menfaatlerini destekleyeceklerini düşündükleri adayların seçilmesine de yardımcı olurlar (Ünal, 2017, s. 27). Baskı grupları, amaçlarını gerçekleştirmek için, ikna, siyasi tehdit, propaganda, maddi çıkar sağlama, yerel yönetimlerin faaliyetlerini engelleme gibi yöntemler kullanırlar.

Baskı grupları amaçlarını gerçekleştirmek için ne kadar çok sayıda kitleye ulaşırsa o kadar etkili olur. Baskı grupları zaten gücünü üye sayısı, liderlik, maddi gücünden almaktadır.

Son zamanlarda baskı gruplarının da etkisiyle halk, yerel yönetimlere karşı özellikle belediyelere karşı sokağa dökülme, gösteri yürüyüşü yapma, propaganda, oturma eylemi, iş yavaşlatma gibi yöntemlerle tepki çekmeye çalışmaktadırlar (Karanfiloğlu, 2000, s. 18).

Diğer deyişle gücünü anlayan kamuoyu, yerel yönetimler üzerinde bir takım faaliyetlerle baskı kurmaya çalışmaktadırlar. Baskı gruplarının bu tür faaliyetleride yerel yönetimlerin harekete geçmesine ve yerel yönetimleri belirli yönlerde hareket etmeye zorlamaktadır.

3.2.2.Kitle İletişim Araçları

Kamuoyunun oluşumunda kitle iletişim araçlarının önemi çok açıktır. Toplumun tümü veya önemli bir kısmının alıcı konumunda olduğu, kitlelere yönelik iletişime, kitle iletişim denmektedir. Kitle iletişimi sağlayan araçlara (gazete, kitap, radyo, televizyon, sinema, dergiler, afişler, vb.) ise kitle iletişim araçları denmektedir (Bektaş, 1996, s. 115).

Kitle iletişim araçları, olayların yorumlanması ve değerlendirmesi yoluyla kamuoyunun oluşumu ve yön alışını üzerinde etki göstermektedir. Kırlı’nda belirttiği gibi, “*eskiden dar gruplar çevresini aşmayan konular, haberler, fikirler, günümüzde teknolojik gelişmeler sayesinde geniş kitlelere yayılma imkanı sağlamaktadır*” (Kırlı, 2015, s. 335). Kitle iletişim araçları, dördüncü kuvvet olarak kamuoyunun oluşumunda, siyasal iktidarın karar verme sürecinde etkindir. Günümüzde ise değişen toplumsal, ekonomik, sosyal, siyasal şartlara bağlı olarak medya olarak adlandırılmaya başlanmıştır. Medya olarak adlandırılan bu kitle iletişim araçları toplumun gündemini belirlemektedir. Bazı yazarlarca medyanın kamu ve siyaset gündemine ilişkin etisi ise “gündem belirleme süreci” olarak ifade edilmektedir (Dearing & Rogers, 1987, s. 557).

Diğer yönü ile kitle iletişim araçları insanların toplumsal değer yargılarının oluşması için ölçütler ve standartlar ortaya koyar, fikirlerin gelişmesini sağlayarak bireyi o yönde etkiler. Bunun içinde halkın doğru, tarafsız, objektif bilgiler, haberler edinmesini sağlamak için demokrasilerde bazı tedbirlerin alınması gerekir (Daver, 1993, s. 272).

Kitle iletişim araçlarının belirli siyasi ve sermaye güçlerinin elinde olması, onu bir kamuoyu denetimi aracı olmaktan çıkartıp kendi aracı haline getirir. Denetimin etkili olabilmesinin temel şartı, kitle iletişim araçlarının amaca uygun olarak ne derece kullanılabilir olduğuna, ne derece kamuoyunun duygularını yansıtabilir olduğuna bağlıdır (Karanfiloğlu, 2000, s. 18).

Kamuoyunun oluşmasında diğer bir etkili unsur ise yerel basındır. Yerel basın, kamuoyu ile yerel yönetimler arasında köprü görevi görmektedir. Önemli işlevlerle yüklü olan yerel basın araçlarının en temel özelliği hedef kitle olan bölge insanı ile daha yakın ve yüz yüze iletişim kurmalarının mümkün olmasıdır.

Yerel basın, sınırları dar ve tanımlanmış bir bölgede, o bölge halkını haberdar etmeye veya bilgilendirmeye, eğitmeye eğlendirmeye ve o bölgede kamuoyunun serbest şekilde oluşumunu sağlamaya yönelik yayıncılık faaliyeti içinde bulunan bölge halkının, iletişim kurumu özelliği taşıyan kitle iletişim aracı veya araçlarının bütünü olarak ifade edilmektedir (Ünal, 2017, s. 27-28). Yerel basın, ele aldığı sorunlar, kentte gelişen kültürel ve sosyal etkinliklere ilişkin aktardığı bilgilerle, yayınladığı haber ya da fotoğraflarla o kentte yaşayan bireye, yaşanan yer duygusunu, yaşadığı yerin bir parçası olduğu düşüncesini kazandırmaktadır (Vural, 1998, s. 161). Bu nedenle de yerel yönetimler kamuoyu denetimine karşı daha hassas ve dikkatli davranmaktadır. Diğer denetim mekanizmalarının olumsuz etkisini düzeltmek mümkün olabilmektedir ancak, kamuoyu tarafından yerel yönetimlere verilen kötü notun onların bir sonraki seçimlerde seçilmemesine kadar gidebilmektedir.

3.2.3.Kanaat Önderleri

Kamuoyunun oluşmasında çevresel ve kurumsal faktörlerden biriside kanaat önderleridir. Kanaat önderleri, kamuoyunu en çok etkileyen kişi ve gruplardır. Kanaat önderleri bulunduğu çevrelerde yüksek statüye sahip kişiler değildir fakat saygı duyulan, sevilen kişilerdir. Kanaat önderlerini her toplumda, her meslek ve konuma sahip kişiler olarak görmek mümkündür. Kapa'nin de ifade ettiği gibi, *“kanaat önderlerinin (opinion leaders) genellikle kendi yorumlarını da katarak yaydıkları haberlerle çevrelerinde belirli görüşlerin benimsenmesinde hayli başarı sağlayabildiklerini belirtmektedir”* (Kapani, 2011, s.164).

Bektaş'a göre, *“kanaat önderleri, genelde küçük çevrelerde gazetelerden, radyo ve televizyondan edindikleri bilgileri aynen (bazen de çarpıtılmış olarak) bu konularda fazla bilgisi ve ilgisi olmayan kimselere aktarır. Böylelikle onların belirli kanaatlere ulaşmalarında rol oynarlar”* (Bektaş, 1996, s. 109).

Kanaat önderleri genelde okur yazar seviyesinin düşük olduğu ya da kitle iletişim araçlarının yaygın kullanılmadığı bölgelerde genelde duydukları bilgiyi halka aktararak kamuoyunun konu karşısında taraflı ya da tarafsız kanaatlerinin oluşmasını sağlarlar. Sartorinin de belirttiği gibi; *“Yerel kanaat önderleri kitle iletişim iletleri (medya mesajlarını) engellemek veya güçlendirmek, saptırmak ve genişletmek suretiyle bunların herhalükarda önemini belirler ve güvenilirliğini sağlarlar”* (Sartori, 1996, s. 103). Bu yolla kanaat önderleri iletişim sürecinde alıcıya gönderilmek istenen mesajın hızlı, etkili bir şekilde iletilmesinde de önemli bir rol oynar. Kanaat önderleri yüz yüze iletişimi kullanarak bilginin yayılması ve belirli eğilimlerin oluşmasında etkilidir.

Kanaat önderleri, özellikle Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinde ve daha çok küçük yerleşim birimlerinde etkilidir. Fakat okur-yazar oranında artış, ülkenin gelişimi, gelir artışı ve toplumun bilinçlenmesiyle kanaat önderlerinin etkinliği azalmıştır. Tüm bu bilgilerle birlikte kanaat önderlerin

kitle iletişimin yaygın olmadığı veya yeteri derecede gelişmediği az gelişmiş ülkelerde yaygın ve etkili olduğu sonucuna ulaşılabilir.

3.2.4.Yönetimde Açıklık ve Yönetime Katılma

Açıklık kavramı, gizlilik kavramının zıttı olarak ; “*aleniyet, gerçeği olduğu gibi yansıtma, bir söz ya da yazıda maksadın açık olması özelliği, duruluk, anlaşılabilirlik olarak tanımlanmıştır*” (Türk Dil Kurumu, 2005, s. 13). Yönetim bilimi açısından açıklık, idari açıklık, açık yönetim,aleniyet, saydamlık gibi kavramlar ile kullanılmaktadır. Yönetimin açıklığı, hukuk devletinin bir gereği olarak ve yeni kamu işletmeciliği anlayışında yönetenlerin yönetilenlere karşı kamu hizmetlerin yürütülmesi aşamasında şeffaf olması ve toplum tarafından görülebilmesini gerektirmektedir.

Yönetimin açıklığı konusu, yerel yönetimlerin denetiminin başarısını sağlayan önemli bir etkidir. Yerel yönetimler, yaptıkları faaliyetleri ne ölçüde kamuoyu ile paylaşırlarsa ve vatandaşları bilgilendirirlerse o ölçüde halkın desteğini kazanırlar. Bu nedenle yönetimin açıklığı, yerel yönetimlerinde hedefi olmalıdır (Ünal, 2017, s. 31).

Yönetimde açıklığın temel unsuru “bilgi edinme özgürlüğü” dür. Türkiye’ de 4982 sayılı Bilgi Edinme Kanunu ile bu açıklık sağlanılmaya çalışılmaktadır. Sürekliye göre Bilgi Edinme Hakkı;

“bireylerin bütün idari belgeleriarşiv ve kayıtları yerinde inceleyebilmesi, belgeler hakkında bilgi ve açıklama isteyebilme ve bireylere kendi hakkındaki idari belgelerde herhangi bir hata gördüğü takdirde bu hatanın düzeltilmesini talep etme olanağının verilmesini gerektirmektedir” (Sürekli, 2013, s. 51) .

Açıklık, sadece bilgi ve belgelere erişim hakkıyla sınırlı bir kavram değildir. Yönetimin açıklığının diğer bir yöntemi, kamu politikası üreten organların toplantılarına karar sürecine dinleyici olarak katılım hakkı ile önemli proje ve kararların alınmasında halkın görüşüne başvurulmasıdır (Eryılmaz, 1993, s. 102).

1980’lerden bu yana gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde kamu yönetimi alanında köklü reformlar yapılmaktadır. Bu reform çalışmaları ile geleneksel kamu yönetimi anlayışı, “yönetişim yaklaşımına” ya da “yeni kamu yönetimi” anlayışına doğru evrilmektedir. Bu süreçle birlikte yönetim, yeni kamu yönetimi, çok aktörlü yönetim, topluluk ortaklığı, birkikte yönetim gibi yeni kavramlar ortaya çıkmaya başlamıştır(Ünal, 2017, s. 32). Katılımcılık yurttaşaların sadece , seçimlerde oy vermeleri değil, buna ek olarak, siyasi karar mekanizmalarına ve yönetim sürecine temsil yolu ile ya da doğrudan dahil olmaları anlamına gelmektedir (Sürekli, 2013, s. 9).

4.Kamuoyu Denetiminin Etkinliğini Sağlayan Koşullar

Bir toplumda kamuoyunun oluşabilmesi için birtakım koşulların bulunması gerekmektedir. Bunların başında bir toplumu doğrudan ya da dolaylı olarak etkileyecek bir anlaşmazlığın var olması gerekir. Bir başka deyişle, bir toplumda kamuoyunun oluşması için herhangi bir konuda çeşitli yönlerden çakışan çıkarların ve çatışan isteklerin, sorunların olması gerekir (Öztekin, 2010, s. 128).

İkinci bir koşul ise demokratik rejimin var olması gerekir. Çünkü çoğulcu demokrasilerde toplumun her kesimine örgütlenme ve siyasal iktidarı etkileme ya da siyasal iktidara yasal yollarla ulaşma olanağı tanınır (Dinçkol, 2006, s. 60). Fakat, herkesim eşit şekillerde örgütlenmelere katılım imkanı olmayabilir. Yerel yönetimlerin kamuoyu tarafından etkin bir şekilde denetlenebilmesi için halkın bir demokratik rejim içerisinde temel hak ve özgürlüklerine sahip olması ve bu hak ve özgürlüklerini baskı altında kalmadan kullanabilmesi gerekir.

Kamuoyu denetiminin etkinliğini sağlayan üçüncü koşul ise, ülkede bulunan siyasal iktidarın topluma, özgürleşme, haberleşme, konuşma, görüşme, tartışma ve örgütlenme olanağı sağlamasıdır (Öztekin, 2010, s. 128). Ancak böyle bir ortamda toplum toplumsal sorun veya sorunlarını yönetime iletebilir.

Dördüncü ve son koşul ise yönetimin açıklığı sağlanmalı ve yerel yönetimlere ilişkin bilgilere yerel halkın kolayca ulaşması sağlanmalıdır. Yönetimde şeffaflığın, açıklığın, katılım ve hesap verme sorumluluğunun oluşması gerekmektedir.

5.Kamuoyu Denetiminin Etkinliği Sorunu

Kamuoyu kavramı, bürokrat, siyasetçi, sosyolog vb. kesimlerin üzerinde durduğu önemli bir kavramdır. Kamuoyu, devletin üç organının (yasama, yürütme ve yargı) davranışını belirleyen ya da kanaat önderleri tarafından belirlenen ve oluşturulan normlar olarak açıklanmaktadır (Gökçe, 1996, s. 211). Kamuoyu, devletin temel yasalarının dördüncü basamağını oluşturmaktadır.

Türkiyede yerel yönetimlerin denetiminde yaşanan sıkıntılar yapılan yasal düzenleme ve değişikliklerle giderilmeye çalışılsa da belli ölçüde devam etmektedir. Kamuoyu denetiminin etkin bir şekilde yürütülmesine kamuoyu denetimini sağlayan araçlar engel olmaktadır. Kamuoyu denetiminin etkin bir şekilde yapılmasının temeli, kamuoyunun denetim sürecine katılımını sağlamak, idari faaliyet raporlarının kamuoyuna açıklanması ve kent konseylerine halkın katılımı gibi yasal düzenlemeler getirmektir (Karanfiloğlu, 2000, s.19).

Kamuoyu denetiminin etkin şekilde yürütülmesini engelleyen diğer bir araç baskı gruplarıdır. Baskı grupları bu süreçte kendi üye ve taraflarının menfaati doğrultusunda hareket etmektedir. Böyle durumda örgütlü yapı içinde bulunmayan veya bazı sebeplerden dolayı bulunamayan halkın hakları korunmamaktadır. Bu da baskı gruplarının kamuoyu oluşturma, denetleme işlevini etkisiz kılmaktadır.

Kamuoyu denetimi, toplumun doğru bilgilenebilmesiyle oluşabilecek ve yönetimi etkin şekilde denetleyebilecek bir denetim şeklidir. Toplumun doğru bilgilendirilmesi ise ancak kitle iletişim araçlarının siyasal iktidarın kontrol ve denetim altında olmadığı ülkelerde özgür ve gerçek anlamda kamuoyunu oluşturacaktır. Ancak, çoğu zaman bu kitle iletişim araçlarını elinde bulunduranların yönetsel hataları ortaya çıkarmak için yeterli bir bilgiye sahip olmadıkları görülmektedir. Ya da bazı kitle iletişim araçları belirli bir sermaye grubu veya baskı grubunun elinde bulunduğu için kamuoyunun doğru bilgi edinmesine engel olmaktadır. Yerel yönetimlerden bazıları yerel basın elinde bulundurarak veya etki altında bırakarak yerel yayınların kendi belirledikleri gündem doğrultusunda yapılmasını sağlamaktadır.

Kırlı, kitle iletişim araçlarının, olayların yorumlanması ve değerlendirilmesi yoluyla kamuoyunun oluşumu ve yön alışını üzerinde etki göstermekte olduğunu, eskiden dar grupların çerçevesini aşamayan haberler ve fikirlerin, günümüz teknolojik ilerlemeler sayesinde geniş kitlelere yayılma imkanına kavuştuğunu ifade etmektedir (Kırlı, 2015, s. 335).

Günümüzde medyanın gelişimi ile dar çevreleri aşamayan haberler, bilgiler geniş çevrelere yayılma imkanı bulmuştur. Bu aşamada önemli olan bilginin doğru şekilde kamuoyuna iletilmesidir. Yerel yönetimlerin kamuoyunca denetlenmesinde, yönetimin açıklığı ve katılımı da önemli bir araçtır. Yönetimde açıklık tek başına yeterli değildir. Yurttaşlık duygusu, kentlilik kültürü ve bilinci, yönetim ile kamuoyu arasında kurulan ilişki de önemlidir. Fakat, yöneten ve yönetilen arasındaki ilişki çoğu zaman yanlış yönlendirilmektedir.

Belediye yönetimlerinde halkla ilişki kurma yoluyla ulaşılmaya çalışılan amaç; yerel topluluk ve kamuoyu üzerinde olumlu izlenim bırakmak, yerel hizmetin etkinliğini ve verimliliğini artırmaktır (Öner, 20015, s. 102). Yönetimin amaçları hakkında yerel halka bilgi verip yerel halk üzerinde olumlu kanaat oluşturmak tek başına yeterli değildir. Yerel yönetimlerin karar mekanizmalarına katılım, yerel halka, hak ve ödevleri yanında idareye başvuru şekilleri ve hak arama konusunda doğru geniş bilgi vermeyi gerektirmektedir. Uygulamada, halkın belediye meclisi toplantılarına katılımlarının düşük oranda kaldığı, yöneticilerce alınan kararlarda katılımdan sağlanan görüşlere yer verilmediği görülmektedir. Yerel yönetimlere yönelik yapılan düzenlemlerde halka dönük, şeffaf, denetime açık, çalışmalar konusunda bütünlüğü ve işlerliği açık olan, sağlıklı ve etkin bir sisteme temel

oluşturabilecek yeterli düzenlemeler yer almamakta yer verilse bile etkin bir şekilde yerine getirilmemektedir (Karanfiloğlu, 2000, s. 73).

6. Sonuç

Günümüzde demokrasinin en temel unsurlarından birisi olarak kabul edilen denetimin, halka dayalı, etkin, verimli işleyen, dürüst ve şeffaf bir yönetimin oluşumu açısından üstlendiği işlevler önemlidir. Yeni kamu yönetimi ile birlikte yaşanan değişimlere ve dönüşüme rağmen denetimden beklenen bu işlevlerin etkin bir şekilde yerine getirilmemekte olduğu görülmektedir. Türkiyede yerel halkın, yeni kamuyönetimi anlayışı ile ortaya çıkan yönetim kavramından tam haberdar olmadığı, haberdar olsa bile karar mekanizmalarına katılabilecek maddi ve manevi güce sahip olmadığı gibi yasal ve yapısal düzenlemelerin bu katılımı etkin şekilde sağlayacak düzeyde olmadığı görülmektedir.

Yerel yönetimlerin kaynaklarını, görevlerini, hizmetlerin, verimli ve etkili bir şekilde kullanılmasını denetlemek salt merkezi yönetimin denetimi ile mümkün değildir. Bu nokta da diğer denetim mekanizmalarını harekete geçirmesi yönünde kamuoyu denetimi etkili bir güçtür. Kamuoyunun daha etkin ve doğrudan denetim yapabilmesi için denetimde şeffaflığa ve açıklığa ihtiyaç duyulmaktadır. Türkiye’de yerel yönetimlerde yaygın, gelişmiş bir kamuoyu denetim mekanizmasının olmadığı, halkın katılımının düşük, siyasal kültür geleneğinin zayıf olduğu, halkın yeterli katılımı olsa bile nihai kararı yönetenlerin verdiği görülmektedir. Yapılan yasal düzenlemelerin eksikliği mevcut sorunların çözümünü mümkün kılmamıştır.

Bu mevcut sorunların çözümü, yapılacak yasal düzenlemelerle yerel demokrasinin aktif olarak işletilmesi ve yerel halkın siyasal kültür, eğitim ve bilincinin yasal ve kurumsal düzenlemelerle artırılması ile mümkün olacaktır. Yerel yönetimlerin daha katılımcı ve saydam bir yapıda ve hesap verme sorumluluğu içinde olması, halkın bilgi edinme hakkını kullanmasının sağlanması ve kamuoyu denetiminin bu kuruluşlar üzerinde etkili hale getirilmesi gerekmektedir.

Kaynakça

- Atabek, Nejd(2002), Kamuoyu, Medya, Demokrasi, *Kurgu dergisi*, ss. 223-238.
- Bektaş, Arsev (1996), *Kamuoyu, İletişim ve Demokrasi*,Bağlam Yayıncılık, İstanbul.
- Daver, Bülent(1993), *Siyaset Bilimine Giriş*, Siyasal Kitapevi, Ankara.
- Dinçkol, Bihter (2006), Yönetilenlerin- " Öz" Yönetimi- Kamuoyu. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*(10), ss. 49-66.
- Dursun, Davut(2002), *Siyaset Bilimi*, Beta Yayıncılık, İstanbul.
- Dearing, James & Rogers, M. Everett(1987), Agents Setting Reseach: Where Has It Been, Where Is It Going, *Commucication Yearbook 11*, 555-594.
- Ekici, Bürol, & Toker, M. Cem (2005), Avrupada ve Ülkemizde Yerel Yönetimlerin Denetimi ve Etkinliği. *Çağdaş Yerel Yönetimler Dergisi*, ss. 5-28.
- Eryılmaz, Bilal (1993), Kamu Bürokrasisinin Denetlenmesinde Yeni Gelişmeler, *Amme İdaresi Dergisi*, ss. 82-106.
- Gökçe, Orhan(1996), Kamuoyu Kavramının Anlamı ve Kapsamı, *Kurgu Dergisi* , ss. 211-227.
- Kapani, Münci (2011), *Politika Bilimine Giriş*, Bilgi Yayınevi, Ankara.
- Karanfiloğlu, A. Yasin(2000), *Yerel Yönetimlerin Denetimi*, Sayıştay Yayınları, Ankara.
- Karanfiloğlu, A. Yasin (2000), Yerel Yönetimlerin Denetimine İlişkin Genel Esaslar, *Çağdaş Yerel Yönetimler Dergisi*, ss. 62-75.

- Kırlı, Özlem(2015), *Kitle iletişim Araçlarının Karar Verme ve Kamuoyu Oluşumunda Etkisi. F. Kırışik, & Ö. Önder içinde, Kamu Yönetimi ve Siyaset biliminde Karar Verme* (ss. 327-350), Detay Yayıncılık, Ankara.
- Kurumu, Türk Dil (2005), *Türkçe Sözlük*, TDK yayıncılık, Ankara.
- Lowell, A. Lavrence, *Public Opinion and Popolar Government*, New York ,1913.
- Neuman, Elisabeth Noelle (1998), *Kamuoyu- Suskunluk Sarmalının keşfi*, Dost Kitapevi, Ankara.
- Öner, Şerif (2001), *Belediyelerde Yönetime Katılma Halkla İlişkilerin Rolü ve Önemi. Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, ss. 100-114.
- Öztekin, Ali (2010), *Siyaset Bilimine Giriş*, Siyasal Kitapevi, Ankara.
- Sartori, Giovanni (1996), *Demokrasi Teorisine Geri Dönüş*, (T. Karamustafaoğlu, & M. Turhan, Çev.), Yetkin Yayınları, Ankara.
- Sürekli, Nilüfer Canat (2013), *Kamu Yönetiminde Açıklık/Şeffaflık Anlayışı Çerçevesinde Bilgi Edinme Hakkı ve Türkiye de KamuYönetimine Etkisi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, ss. 1-145.
- Temizel, Handan(2000), *Kamuoyu Kuramları ve Kamuoyu Oluşumunda Kitle İletişim Araçları, Selçuk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, ss. 127-146.
- Ünal, Feyzullah(2017), *Türkiye' de Yerel Yönetimlerin Denetimi ve Yerel Yönetim Ombudsmanı*, Monopol Kitapevi, Kütahya.
- Vural, A. Murat (1998), *Yerel Basın Okurlarının Bilgi Elde Etmede Tercih Ettiği İletişim Kanalları, Kurgu Dergisi*, ss. 154-174.
- Yavuz, Cavit, & Kaynar, İbrahim (2015), *Kamuoyu Oluşumunda Stratejik Bir Araç Olarak Sivil Toplum Kuruluşları. Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 4(2), ss. 183-196.
- Yıldız, Mete (2011), *Kamu Politikası*. www.açikders.org.tr